

„Én azért fúvok úgy, mer...”

– Beszélgetés Hodorog Andrással –

Bácsi András házában beszélgetünk, a konyhában, én az asztalnál, ő a plitás szoba mellett ül. Mielőtt elkezdenénk, előkeresi a Moldvai Magyarság klézsei számát. Ekkor kérdezem meg, mikor tanult meg magyarul olvasni?

– Én itt kezdtem vót el a magyar iskolát, édesanyám¹ ide adott '48-ba, és akkor '48-ba elkezdtem, '52-be végeztem a negyedik osztályt itt, s akkor itt vége lett a magyar iskolának, eltüntették, akkor elmentünk Lujzikalagorba, egy néhányan, nem is emlékszem, hogy hányan, Erzsit (*Bálint Erzsébet*²) tudom, ott vót, még egy tizen, ha vótunk, mer voltak gyerekek, akik elmentek Sepsiszentgyörgyre. És például Lujzikalagorban is osztán az ötödiket is, mikor kivégeztük, megszűnt a ziskola, ott is, Lujzikalagorba, és itt vót egy Erzsike tanító néni, nálunk, Erdélyből, nem emlékszem azóta honnan, az azt mondta édesanyámnak, hogy elvisz engemet, és elvitt Csíkszeredába, én ott vótam osztán hat-hét, hatot-hetet ott tanultam Csíkszeredába. Osztán onnan hazajöttem. De itt megszűnt, mondom, '52-be, megszűnt nálunk a magyar iskola. És az a magyar iskola, ha megszűnt, sok időtől nem vót itt magyar iskola, most sincs normálisan. Régen, mikor vótak a magyar iskolák, mikor én elkezdtem a zelső osztályt, 6 évesen kezdtem el, met én születtem '42-be, '48-ba elkezdtem a zelső osztályt, akkor vótak (*tanítók*) nem külföldről, met akkor nem is szabadott a határhoz közeledni azokba az időkbe. Én úgy gondolom, úgy értem, hogy abba a zidőbe, mikor elkezdtem a magyar iskolát, akkor lehetett tanulni magyarul, tanultunk, olvasókönyv vót román is, magyar is, mind a kettő vót, szükség vót ez, másegyébb könyvek mind magyarok vótak, a direkt magyar iskola vót.

– Emlékszik még a tanítók nevére?

– Hogyne. Itt vót egy Ida néni, mind onnat vótak Marosvásárhelyről, ott kinnet, valahonnan vótak, vót egy Dénes bácsi, vót egy Mancika néni, vót egy Erzsike, ezek jutnak eszembe, ennyit tudok a nevikről. De itt rossz vót akkorába nálunk itt a ziskola, magyar, sok gyerek vótunk, nem sok, de mennyin vótunk, akkor mikor kiengedték szünetbe a románokat, akkor verekedtünk azokval a gyerekekvel, kik vótak román osztályba, münk magyarba, csúfoltuk egymást, hogy oláh-bolá, vadkecske, / kerüli kemence seggit, / csókolya a cenke seggit – hülyeség gyerek –, magyarok, madarak, azok mondták nekünk, annyira vót verekedés köztünk, hogy még vérbe került es e' gyerek, úgy vót.

– Azok is mindcsak falusiak voltak, nem?

– Falusiak, de román iskolába vótak adva.

– Kalagorban milyen vót?

– Rendes magyar iskola. Ott vótunk a templom mögött, nekünk ott kaja vót, nekünk ott melegünk vót, nekünk ott minden vót, ott magyar tanárok vótak Erdélyből jöve, akik rendes tanárok (*voltak*), akik diplomával jöttek tanítani.

– És Csíkszeredában?

– Abba zidőbe annyi vót, műk csak ketten vagy hárman vótunk innet odamenne, met mondom, még mentek Szentgyörgyre is, de minha idegeny vótál, mi hárman megálltunk egy sarokba, így vót.

– Furcsállták-e a beszédiüket?

– Nem, csak kérdeztek, hogy honnat vagyunk. (*kacag*)

– Hol született Kend?

– Klézében.

– Ebben a házban?

– Nem, nem, nem. Falu végin, arrafele, nem itt, ott. (*mutatja*)

– *Hányan voltak testvérek?*

– Én egyedül vagyok, nem is kell, ugye, me ha sok testvérek vannak, verekszenek, sok testvérek nem hívják egymást egy disznóöléskor, földek nem jutnak, ugye, verekednek, börtönbe viszik (*közben kacag*), de nem, viccelek, még egy jó lett lenne, vagy kettő, de a zember nem tudja jó lett volna, vagy nem lett volna, de én mondom, lehet hogy jó lett volna, gondolom.

– *Az édesapját hogy hívták?*

– Édesanyám nem vót, hogy mondjam neked, legitim házasodva, sakkor én anyámnak a nevin vótam. Mer ők nem vótak, osztánd elment a háborúba, s osztán ő ott maradt. Én ott születtem fönt, ő (*az édesanyja*) ide ment férhez alább, és ő ott lakott, én asztánd eljöttem, megvettem itt ezt a helyet, és ide csináltunk műk a feleségemmel egy házat.

– *Akkor itt nem volt semmi?*

– Itt vót egy ház, egy régi, régi, régi ház, azt lebontottuk, kiraktuk az utcára, és asztánd én elkezdtem építeni.

– *Együtt nőttek fel néne Erzsével?*

– Igen, mi unokatestvérek vagyunk Erzsí néniel, édesanyáink testvérek vótak, anyám az övével testvérek voltak, és én, hogy egyedül voltam, én többet velük, ők vótak ötön, és akkor én is velük, ott nőttünk együtt.

– *Akkor mégiscsak volt, akivel veszekedjen?*

– Vót, hogyne vót, még verekszeni es, én többcör kaptam verést anyámtól, met, ugye, na, gyerekek vótunk, veszekedtünk, fogtuk egymás haját, sakkor anyám mikor hazajött, akkor kezdtek sírni el, hogy András így, András úgy, akkor anyám fogott. Régen nem úgy nevelték a gyerekeket, mint most, még egy kicsit fülüket, még a hajikat...

– *Kaptak csapot?*

– Csapot nem áll szépen, egy gyerkőcnek megütni a zarcát; sokra nem emlékszem, verés az vót.

– *Milyen volt az édesanyja, szigorú?*

– Anyám igen, igen, igen, nem hitt minden gyerek hazugságoknak.

– *Furulyálni, sültülni kitől tanult?*

– Én tanultam nagypapától, elkezdtem tőlle tanulni, még olyan öt-hat éves mocsk gyerek vótam, kicsi.

– *Ő ki volt?*

– Anyámnak a zapja.

– *Neki mi volt a neve?*

– Hodorog Márton, tőle kezdtem tanulni el, ő készített furulyát, bodzafából, emlékszem, hogy ne repedjen el a két vége, kendercérnával jól megtekerte a két végét a furulyának, és tőle tanultam. Mit mondjak, de abban az időkorban, mikor gyerek vótam, nagyon rengetegsok furulyás vót a faluba, sok, csak ott a szomszédba, hol születtem én, vót négy legény, testvérek, mind a négyen tudtak fújni, szépen furulyáztak, akkor tovább még egy száz méterre egy más fiú.

– *A testvér fiúknak mi volt a nevük?*

– Rományul Groszu.

– *Vastag?*

– Igen. És nekik vót egy nevük, Están, az csak egy ragadálynév vót, de a Groszu, az vót az igaz nevük, hivatalba, mindenhol. Régen sokan vótak (*furulyások*).

– *Miért, sokan pásztorkodtak?*

– Dehogy, hát nemcsak a pásztor tud megtanulni furulyázni, ez egy akarat az embernek, ha akarsz, ha mérnök vagy is. Polgármester a miénk es tud valami kicsit, adtam egy furulyát nekije, tavaly nyáron, elvott velünk Pápára, Magyarországra. Ő zenész, polgármester a miénk zenész, de nem attól furulyál, hogy pásztor. Ezt ki mondta, ez egy hülyeség. Hát régen, ugye, nálunk itt hegedüsek nem vótak a csángók közt, egy vót, csiki, ide házasodott Csíkból egy legény. Nemcsak a pásztorok tudtak furulyázni, aki szerette; nekem megvót több szakma, tanultam, ugye, itt Klézsén, tanultam Lujzikalagorba, tanultam Csíkszeredába, ott mikor végeztem hét osztályt, hazajöttem, elmentem Hemejusra, úgy mondják. Lészped mellett van, ott közelben, most meg sem ismerném a helyet, ott tanultam nyolc hónapot akkor traktorvezetést. És azért furulyáztam, és állataim voltak örökké, mindig vótak állatok, mikor megházasodtam, mindig vótak, tehények, birka, akkor vótunk úgyis, hogy a fiam hozott Szebenből, vett valami 260 vagy 280 birkát, sok vót, vót disznó, de most mikor nyugdíjba kerültem osztán, rosszul szoktam el én azt a dolgot, hogy mikor én a zállatokat kisöpörtem, kimentetem szegényeket, de mit vót csinálni. Most nem győzném, hogy dolgozni, met úgy dolgoztam, dolgoztam vagy 14 évig a zerdőn, zerdőn dolgoztam, gyárban Bákóban dolgoztam vaegy 12 évig, s úgy dolgoztam 12/24, 12/48, mind úgy dolgoztam, szabadidőim vótak, fiatalabb vótam, bírtam jobban, ugye. Zállatokval sokat kell dolgozni, ugye, annyit kell dolgozni, Isten őrizzen meg, nem nyújtózkodol a zágyban elé kilenckorig, hanem kilenckor el voltam fáradva, aztán menni dolgozni. Aztán mikor nyugdíjba kerültem, tartottam vaegy két évig, s kész, de egy két-három esztendőig rosszul éreztem nagyon magam, hiányzott, osztán most, ha ingyen adnák is nem kéne. Vettem vót három kecskét, most vaegy négy éve, még vettem, vót négy, és egy-két évig tartottam azokat, de azt mondta a feleségem, András, ha kecske kell, azt mondja, én nem vigyázok többet rájuk, mikor mensz, viszed veled, rakod a buszba, rakod a mikrobuszba, mivel mensz, hova mensz, viszed veled, sakkor abbahattam, azkot es oda adtam tavasszal, hova adtam egy pásztorhoz, aztán őszvel ott hadtam nála, mondom, Tonika, ha kellnek, vedd meg, jó kecskék vótak, sajnáltam szegényeket, szép a kecske nagyon, szép állat.

– *Visszatérve a tátójához, ő amellelt, hogy sültült, kavalozott is?*

– Nem, én nem értem nála kavalat. Osztánd avval abban maradtunk, ugye, hogy négy testvér voltak ott a szomszédban, mind a négyen szépen furulyáztak, sültültek, az utolsó bácsi most halt meg egy két éve, mindig jött ide, kezdtünk fújni, meghótt szegény, '29-ben vót születve, idősebb vót nálam sokkal. Sültülni nagypapától

tanultam én, de osztánd mikor megtanultam egy-két-három dallamot tőle. Én most csodálkozok, hogy annyira néznek a szájadba, hogy fújod, hogymint, kérdeznek, s mindenkinek, met van, lehet száz, akit tanyítottam, nem itt, Magyarországon, sokan vannak zenészek, és nagyon szeretik a furulyát, de itt nálunk most nem is figyelnek rá, és mondom, figyeljete ide, met kéne ezt tanuljuk, kéne azt, de egyest se tudtok, a furulyázás, de akármi, egy dallamot megtanultál, második könnyebben jó, egy kicsit oda kell figyelni, hogy mit csinálsz, nem hogy nézed a szememet s tátod a szádhozám, s úgy nem tanulsz meg. De vannak, akik megtanultak, például most kijártam Amerikába, elvitt egy olyan fiú, 28-29 éves, odahozták a tábarába, oda jártam vagy 15 esztendő, minden esztendőben egy-két hetűs tábor volt, Erzs is járt, Legedi István³ is járt, s ez a gyerek, kivel kijártam Amerikába, elkezdte tőlem tanulni, mikor anyja-apja odahozta a tábarába, mikor három osztályos volt, és végig, 15 évig csak nálam tanult. S én is úgy tanultam osztán másoktól, loptam egyiktől, figyeltem a másikat, mit fúj, reggel elkezdtem fújni, este kész volt az a dallam, meg volt tanulva, s most vényen is sokat.

– *Hogy volt, meghallgatta, és ott maradt a fejében a dallam?*

– Persze, hát muszáj ott legyen, ha nincs, ha nem marad a fejedben az a dallam, akkor kész, nem tudsz megtanulni. Én így gondolom, met én így tanultam, nekem ott maradt a gondomba, ott maradt a fejembe az a nóta, s agyig fújdogáltam, nem ugrottam egyikről a másikra, mikor e kész volt, akkor még lestem valakit, még hallgattam, hogyha nem halltam akkorjába hamarosan, akkor még gyakoroltam a többiekét újra.

– *Régen mikor fújták, gondolom, nem csak a guzsalysban?*

– Mind én most, úgy gondolom én es, most fölbredek, túl alszok (*a konyha melletti szobában*), zasszony alszik itt, ha hallom, hogy horkol, akkor csendben ülök, ha hallom, hogy nem horkol, nem alszik, vagy meghallom, megmozdult, kimegy, béjő, akkor megkérdem, hogy zavarlak-e, van egy órája, hogy nem tudok aludni, és ott van a zasztalon a furulyám, lerakva oda a párnához közel, és, jó, nem, fujjad tőlem, aszongya. S mind most is, régen is így vót, egyszer, ha zember megidősödik, hogy mondjam, én szeretem, nekem tetszik, s én most is tonulok, olyan dallomokat, mit meghallok valahol, például vannak, ugye, csángó faluk itt, Lujzikalagorban van egy dalom, Klézsébe más, Kákován más, én próbálom a kákovait es megtanulni.

– *Aki től Kend tanult, azok egymódúlag fújták-e?*

– Nem fújták egymódúlag, nem.

– *Azért kérdem, mert bácsi István mesélte, hogy az édesapja (Legedi László András) másképp furulyázott, mint ő.*

– Ez így van, mer voltunk sokszor mük Isvánval, sokat jártunk együtt, vagy 18-19 évig jártunk együtt, és vót egy hegedűs, Mandache bácsi, vót egy Páun Vaszi, vót egy kob-

zos, mű négyen majdnem 20 évig jártunk együtt. De műk úgy váltunk el, hogy ott Tiszadobon, nem tudom, hogy jött az agyukba nekik, van egy Németh Laci, egy kobzos, és a táborvezetővel, Tündik Tamás úgy hívják, nekik úgy jött eszükbe, hogy válasszanak el engemet, hogy hogy fújom én s hogy fúja Legedi, és külön-külön fújtunk, ugye, külön-külön tanítunk gyerekeket is, ők azt lelték, hogy táncházat es, minden este vót táncház, hogy ő fújja ezzel-azzal-azzal, én az-ez-az, és külön legyünk, ne legyünk ketten, együtt Legedivel, és egy este ez a Németh Laci azt mondja, hogy István bácsi, maga fújja így-úgy, ezzel-azzal, András bácsi azzal-azzal, Legedi majdnem, hogy összeverekedjék avval a Németh Lacival, minek csinálod ezt, mondja Legedi, hát azér, hogy meg akarjuk próbálni, hogy mi a különbség maguk közt, met mikor együtt fújják, egyfolytán fújják, de most meg akarjuk próbálni, hogy mi a különbség, hogy fújja maga András bácsi nélkül, és András bácsi hogy fújja maga nélkül, ezt valahogy rosszul értette Legedi, nagyon összeveszett ott. És úgy maradtunk el egymástól, hogy most nem fújjuk együtt, csak néha valahol, mondjuk, ha együtt vagyunk egy táborba.

Volt különbség, hogyne lett lenne különbség. De az apjával nem tudtunk mű, se a fia, István, ő se tudott az apjával, se én nem tudtam, valamit igen, nem mondom, de többet nem, mint igen. Ő fönt fújt, ő nem fújt alatt, ő mindig fönt fújt mindent, András bácsi.

– *A tátója úgy fújta, mint Kend?*

– Nem, nem, én is elcsöszkölttem jobbra, há hogyne.

– *Emlékszik-e, hogy miket tanult meg először?*

– Hogyne, először nagypapa tanyította *Hallod-e, te kőrösi lány, Keresel és Virágtánc*, ennyiket. Osztán én annyira érdekes vótam, mer ott vót szomszédba – Bálint Erzs hol született, én is játszani mentem hozzájuk, ott

ők többen vótak, nekem is ott kellett lennem –, ott a kerítésen túl, vót egy bácsi, mondjuk, mű gyerekek vótunk, 9-10 évesek, mennyik vótunk műk, neki is vót, a bácsinak három fia, egy kicsi vót, és mondjuk vala annak, Gergő, mondjad apukádnak, még fújjon valamit, bácsi dolgozott a gyárba, papírgyárba Bákóba, asztá műk kínoztuk vóna a bácsit, hogy fújja, de ő azt mondta, mindig lassan beszélt, szép csendesen: – Haggyatok el, kicsi fiaim, én hatkor ma reggel kezdtem a munkát Bákó(ba)! Me úgy dolgozott, reggel hattól kettőig, délután, mire hazaért a biciklivel, hazakalapált, négy óra is elmúlt, osztán azér megsajnálta máccor, még fújt, osztá én sokat, nekem nagyon tetszett, milyen szépen fújta, beledünnögött a furulyába, nekem nagyon tetszett az, és én most is sokszor fúvok nekije a dallamait, az öveit. Vótak többen, de ezt a bácsit nagyon szerettem, hogy furulyázik.

– *Mi volt a neve a bácsinak?*

– Benke Ferenc, úgy hitták vót, Benke Ferenc, Pap Ferenc, Botezát Viktorinak a nagypapája vót. Nagyon tetszett, nagyon szerettem. És vótam vele egyszer Bukarestbe, csináltunk fölvételt is. Vótunk Kolozsváron, vótam Marosvásárhelyen gyerekkoromba, vótam Sepsiszentgyörgyön, vót egy Sörös (Seres) András⁴, aki foglalkozott a zenékvel, meghalt szegény, vécébe halt meg, elment, leült oda, s három nap után találták meg, pihent ott. Sokat vót itt nálam, és sok fölvételeket csinált, sokat, édesanyámról csinált sokat. Osztánd ő meghót, még volt egy Vörös Előd⁵ Sepsiszentgyörgyön, de az más, az is járt el, néha úgy egy fölvételt, valamit, de ez a Sörös András ez ebbe élt, tudom, hogy hol dolgozott Sepsiszentgyörgyön.

– *Ha régebben ilyen sokan furulyáltak, hogy koptak el, gyéruáltak meg?*

– Há, jól! Ezt lehet tudni, hogy, ugye, megváltoztak a guzsalyasok, elmúltak, akkor eljött egy ulyan, guzsalyasba mentek a legények, furulya náluk, szíjába ide berakva, akkor, ugye, elévették a furulyát hétköznapi este, dolgoztak a lányok, még lerakták, mit dolgoztak, köttek vagy fontak, akkor még elkezdtek táncolni, megvót a furulyának a, hogy mondjam, a furulya egy okos hangszer volt, s ma is. Ugye, osztá vége lett a guzsalyasnak, vége lett, akko elévették, úgy mondták nálunk, joia tineretului, ifjúság csütörtökje, akkor elkezdtek ott, hoztak, ugye, hegedüsek, hoztak kobozt, ilyeneket, osztá koboznak vége vót, elkezték hozni harmonikát, hegedű, dob, osztá vége vót a cimbalomnak is; hamarabb úgy vót, én úgy értem, úgy tudom, én is immá vagyok 77 éves, én úgy értem, hogy vót a cimbalom, hegedű s a dob s a koboz.

– *Ez a nuntában és a guzsalyasban is?*

– A guzsalyasba is, persze, de vót úgy is, hogy csak ez a szomszéd bácsi vót egyedül a guzsalyasba furulyával, csak egyedül, de aztán, ugye, lassan-lassan jöttek olyan dolgok, guzsalyasnak vége vót, csütörtök ifjúságnak az vége vót, furulya maradt el, hegedű maradt el, most tévé sem kell mái világba, a házba most, me mindenki, látode, zuton megy,

nem is tudja, hogy hova lép, mit csinál, csak azt nézik, a telefonokat, s a fülikbe berakva, s kész, ez a zene most. Ez a zene, műk mennyit mit kinlódunk, ugye, falun itt vagy táborokba. Így szűnt meg a furulyázás.

– *Otthon az édesanyja, gondolom, sokat énekelt.*

– Sokat, sokat énekelt, róla sok probléma van, de az nem beszélni való nekem, sok probléma van, sok, azt hallotta maga, biztos egy részit, de én nem akarok abba keveredni, a politikába, úgyhogy nem akarok. Nem illik nekem ezt beszélni.

– *Néne Luca tudott tilinkózni, furulyázni is?*

– Csak tilinkózni, azt szépen tudott.

– *Azt honnan tanulta?*

– Nem tudom, azt sose kérdeztem, saját maguktól, tilinkót nem tucc tanyítani, ha érdekel, akkor megtanulsz, ha nem, akármit, nemcsak furulya, tilinkó vagy hegedű, dob. Ha érdekel, akkor meg tudsz tanulni.

– *Volt-e olyan, hogy mondta, András, fújjál nekem!*

– Há, de nem egyszer, én sokat jártam vele Kolozsvárra.

– *Otthon is?*

– Otthon nem emlékszem, jobban mondta, hogy hagyjál béken, ne zavarj, fáj a fejem, jobban azt mondta. De sokat jártunk Kolozsvárra Zoli bácsihoz, Kallóshoz, sokat jártunk Marosvásárhelyre, sokat jártunk Sepsiszentgyörgyre, összevissza járdogáltunk, gyerek vótam én, 14 éves koromba nekem készíttek kaszetát, mint vótak a kaszeták, nem szidiut, Erzsivel vótunk. Zoli bácsiék, Kallósék készíttek, jöttek Magyarországról és csináltak fölvételt, nem tudták a fölvételt elvinni, ott hatták Zoli bácsinál, osztá, hogy értek át, hogy ott megkészítették, mikor mű a forradalom után elmentünk először Magyarországra, akkor adták ide a kaszetát nekünk, Erzsinek is, nekem es. Mondták, hogy addig nem tudták áthozni, idehozni, és akkor ideadták. Nem is tudom, hogy hova raktam el.

– *Még voltak-e a faluban olyan asszonyok, akik sok éneket tudtak?*

– Még vótak, nem sokan, mekkora falu vót ez, egy három-négy asszonyka még vót, de azért nem vótak ügyesebbek, mint édesanyám, de még vótak.

– *Néne Luca mondta-e, hogy kitől tanulta azt a sok éneket?*

– Nem tudom, nem kérdeztem, mer osztán én annyira bánom, hogy aszt a sok rengeteg szép éneket, melyikeket az édesanyám tudta, én mint egy birka, nem tudok semmit azokból. Még vót úgy, hogy furulyával fölvettek, de egy cédéről vették át, miha anyám énekelne, s én furulyáztam. Nem életkorába, mer mikor ő mondta nekem, András, mér nem akarsz így, hagyon béken, mondom, mindig úgy vótak, de még az is megvót, felnőtt legén vótam, felnőtt ember vótam, asztán kellett menni dolgozni, ez s az, nem hiszi meg, nekem 10 esztendeig még furulyám sem vót. 10 esztendeig, ember, még furulyám sem vót, soha. Olyan szépen halltad zerdőn, mezőkbe ezeket, mit a zelején mondta a pásztorok, me azé vótak pásztorok, akik tudtak

furulyázni, s dolgoztam a zerdőn, és halltam, kik vótak a zállatokval, juhokval vótak a zerdőn, mezőkön, olyan szépen fújták, vótak olyan emberkéek, legények, akik fújták, s akkor én is, mondom, mikor vótak a birkák, nekünk is vót esztenánk, vót úgy, hogy hazajöttem, kicseréltem e ruháimot, s ha este kilencre értem haza, sötét vót, vettem a zelemlámpát, s mentem ki zesztanához, mentem ki. Szerettem ott lenni, szerettem lássam, hogy működik ott a dolog, s én is szerettem menni a zállatokval, s én is akkor elvittem a furulyámot, elvittem, annyira szép vót, hogy... Ezek többet nincsenek. Nincsenek!

– *Fáj-e a szíve azért, hogy nincsenek, elteltek? (nagyot sóhajt)*

– Tudja, mikor érzem én ezt, például még milyen szép dolog vót Bákóba is, mennyien vótak. Én, ha Magyarországon vagyok es, vagy akárhol vagyok e világon ezen, zenélünk a színpadon, nekem kicsordulnak még a könnyeim is, mikor látom, hogy megtartják valahol eszket a mű sok, szép táncokat. Mikor látom Magyarországon, hogy mi működik, mit csinálnak ott a fiatalok, esküszök, betekszek el, kész, ennyi, nagyon szépen tudják, s akarják, eszt akarják ők. Nagyon szép!

– *Milyen volt az elején, mikor első alkalmakkor voltak Magyarországra?*

– Hát ez olyan vót, egy jó érzékeny vót, nekünk például, mer esz hamarabb így vót, de osztánd megszoktuk, osztán most meguntam, de csak emlékszek vissza oda, hozzájuk, ha nem menek egy hónapig, kettőig, háromig, vagy egy fél nyáron, ha nem menek, rosszul érzem magamat, hiányzik nagyon! Hiányzik, mer én úgy tartom aszket, miha testvéreim lennének, nagyon ügyesek. Mikor, ugye, a csángó bálra elmentem, akko látod, zenélünk, s két-három ezerezen táncolnak ott. Nagyon szép! Bákóban is mennyin voltak most!

– *A nuntáján kik zenéltek?*

– Valami cigányok, de nem élnek azok, volt egy klézsei is belőlük, miha egy dobos.

– *A nuntákba cigányokat hívtak?*

– Há, itt nem vótak zenészek nálunk. Vótak olyanok, kik kezdték vót, vót egy harmonikás, vót egy, az a csíki, melyik idejött vót, ide házasodott Klézsébe, az hegedült, az szépen tudott hegedülni, de mikor odament valakicsoda, mikor elkezték jönni Magyarországról ide, hogy gyütni, akkor nem akart senkinek megállni hegedülni, egyszer odamentem, nem tudom kivel, valami hárman mentünk oda hozza, elszökött hazunnon, mint a vad ember.

– *Ezek a cigányok honnan voltak?*

– Rádoja, Gästén, azok a kürtössek, azok Korbászkból vótak.

– *Kobzos volt-e a faluban? (kicsit elgondolkodik)*

– Nem hiszem.

– *Gyermekkorában is cigányokat hívtak a nuntákba?*

– Persze, persze, én úgy értem, hogy cigányokat.

– *Akik tudtak sültülni, azok sültültek ott-*

hon, guzsalyasba, a nuntába cigányokat hívtak?

– Igen, cigányokat. Nem voltak, mint most ezek a szép szokások, hogy, ugye, összekeverik furulya, koboz, hegedű, ének, kesztek, ugye, a magyarországiak. De eltötek ezek a zidők.

– *Kavalozni is többen tudtak?*

– Kevesebben. Vót egy bácsi itt, túloldalán a falunak, annak vót kavala, s itt vót egy más, hol oktatnak a házba most. Róka György az, esz Szentés György. Ezeket tudom én kavalozni. Másokra nem emlékszem. Ó, jaj, vót egy legény, vót, vót még egy legény, Róka János, úgy hítták, elvitték katonának, és mint elment katonának, egy hétre meg is halt. Mer, ahogy haltam én is, tudom, emlékszem, mikor temették el, löttek a katonák ott a temetőben. Még most is emlékszem, hogy mit tanultam tőle kavalon, ő mindig kavalozott. Egy nótát tanultam, valami havajgatást, ulyat. Másokat nem tudok ki kavalozott lenne, furulyás annyi vót, mint sok.

– *Volt-e tiltás, hogy mikor nem lehetett fújni, böjtben például?*

– Hát hogyne, vót, vót, mi megtartsuk most is. Kedden vót az utosó, húshagyatba, akkor ulyan vót a szokás, komédiázni, úgy mondták, készíttek menyasszonyt, cigánkat, minden rossz inget, katrincát összevissza izéltek, osztá mentek, hosztunk hegedüsseket Rádojából, de többször hoztam én Gästényből. Mentünk a falun, táncoltak a zifjuságok, a lányok, fiatal házassok, osztá este volt a guzsalyas, este 10 korig, este 10 órakor vége vót, harangozták, hogy bejött a nagyböjt. Mű megtartjuk ma is. Utána nem sültültek, se nem hegedültek, de most gondolom igen.

– *Temetéskor, ha zenészt temettek?*

– Nem, ez a szokás nem vót a katolikus csángóknál.

– *Karácsonykor, uráláskor, énekléskor kísérték-e a szentes énekeket?*

– Eszt elkesztük vót kísérni, furulyával vagy harmonikával, ezzel a kettővel, de nem eccerre a furulya a harmonikával. Régebb nem emlékszem, hogy lettek vóna, lehetek anyáinknak, apáinknak az üdeikbe, nem emlékszem, de ideofele nem vót.

– *A furulyákat a faluban csinálták vagy vették?*

– Furulyát én úgy tudom, hogy hozták Marosvásárhelyről, miféle faluk is azok, emlékszem, egy nagy tarisnya vót egy bácsinál, mindig tele vót, mikor karácsony jött, karácsony előtt, tavasszal, ment Bákóba piacra, fújdogálta ott, de azok a bácsik akkor tudtak csinálni jó furulyákat. Nekem van egy furulyám, egy dé-s, nagy dé-s, több mint harminc esztendő. Azok a bácsik meghóttak. És ezeket, mit most csinálnak, nem jók, nekem nem jók, nekem a furulyáim mind Budapesten vannak csinálva.

– *Miért nem jók az itteniek?*

– Jók, nem mondom, hogy nem jók, de nekem nem jók. Akinek jó, az jó, én nem érzem jónak. Nem tudom azt kimondani, hogy nem jók, nekem nem jók. Van egy fiú Budapesten, aki azzal foglalkozik, van egy hat-hét éve, nyóc,

hogyan kezdett csinálni furulyát. És nekem onnan vannak mind a furulyáim. Én jártam Vâlcea-n is furulyamesterhez. Bránba árulnak. Van egy, aki onnat való, Câmpulung Muscel, ott lakik, egy faluban csinálja a furulyákat, Juguri, monyák a falunak, mer én voltam ott, és árul ott Bránba, hol van az a muzeu, az a kastély. *(Furulyákat, kavalokat vesz elő, és belefúj az egyik kavalba.)*

– Ez az, amit Teleormánban vett?

– Igen, igen, ez onnan van. Jaj, emekkor este, vaegy hete, bekapcsoltam a tévét, és ott egy csatornán, ott hol én megálltam, táncosok vannak, ilyen populár. Istenem, sírtam, mikor meghalltam, egy lány milyen szépen fújja kavalot, ember, s egy ilyen kaval volt, díszített, mikor megláttam, meg is halltam, hogy milyen szépen fújta kavalon, milyen dallam vót nem emlékszem, nagyon szépen, nem halltam életemben, osztán lerakta kavalot oda melléje, s vette furulyát. Furulyát azt, tetszett, tetszett, szépen fújta azt is, a dallamot, aszt, mit fújta, nagyon szépen fújta, nagyon, nagyon, nagyon, világéletben nem halltam szebbet, de a furulya nem annyira, met azt a dallamot, mit fújta a lány, mindig aszt fújják ők, nem a lány, met azt nem halltam, nem is láttam mostanig a tévébe, de van egy férfi, mindig hányszor fújja furulyát, mindig aszt fújja. De ez a lány a kavalot, Istenem, s egy ilyen kaval volt. Ez nekem nem annyira tetszik, nem asz, hogy nem jó, met akkor ide raknám a kályhába, de egy kicsit sok levegő köl neki, több levegő köl, és van egy hang, amit nagyon rá köl vigyázzak, mikor fúom, mer nem aggya ki aszt a hangot, ki kell kerülnöm aszt a hangot, met nem aggya ki nekem, hogy kell. De azé nagyon jó. Tudok fújni, így magamnak, vagy egyedül, de nem tudnak hegedűvel kíséreni vagy kobozzal, csak én itthon magamnak. Gé-s kéne legyen, met meg van mérve, és nem gé-s, nem á-s, közte van.

– A régi furulyák milyenek voltak, miket az öregek használtak?

– Nekünk az vót a probléma, hogy a forradalomig, mig ki nem mentünk ide-oda, összevissza jární, s elkezdünk akkor táborokba, koboz, hegedű, még cimbalom is, akkor kezdték a fiúk, ugye, mer egyfajta kell legyenek, nem hogy az enyém főjebb, másike alább, vagy valami, sakkor én nem is tudtam aszt, hogy ez á-s, az nem tom mi, összefújtuk, furulya legyen. De most, ha zenekarba vagy, akko *(egy furulyát mutat)* – esz több, mint harminc éve, még negyven is van, ez Hodákon van csinálva.

Magyarországon kik szeretnek münköt? Nem téged beszéllek, én saját magunkot, kik járunk ki oda. Azok nem szeretnek münköt, akik nem szeretik a népi táncot, akik szeretik a népi táncot, azok szeretnek münköt is, mert mű vittük innen el oda. Én mondtam a fiúknak, zenészeknek, miér fújjátok, miér húzzátok csak a klézsei dallamokat, miér nem fúod aszt, mit apádtól tanultál, vagy nagymamádtól, vagy nagypapádtól, vagy tudom én, egy nagybátyádtól, valakitől. András bácsi, aszt mondja,

tudja mi, nálunk megszűnt minden, nincsenek meg a népi dallamok, kész, elvesztek mind, s mi ennek örülünk, hogy maguktól tanultunk s tanulunk. S ezek, akik ugye, ha egy hölgyek, ha nők, hogy mondjam, ha egy fiúk, ha férfik, mi, csokolom, jó napot, szeretjük egymást, de ott is vannak, kik utálnak münköt. Aszt mongya, egy román ember, úgy mongya, egy román ember, lehet neki beszélj, s mikor elkezdek beszélni, biztos, száz százalékos, hogy megérti beszédemet, hogy én nem odavalósi vagyok.

– Az öregek szívesen mutatták meg, amit tudtak fújni?

– Há, itt is, mondom, vótak olyanok, nekem egy unokatestvérem, Bálint Mihály, Erzsinek a bátyja, az annyira vad ember vót, hogy, mikor ment oda valaki, idegenyek mentek, hogy furulyázzon, szépen furulyázott, akkor úgy elbújt, hogy, ha kilelte hamarabb, még hazunnét is eltekerte. Én, Nagy Berci, Kerényi Robi, Ladányi Feri, Nyíri Laci, Kis Csabi elmentünk Kákovára, Forrófalvára, s ott akkor még élt egy férfi, aki furulyázott, s odamentünk nekem egy rokonomhoz, s az a rokonom, egy kerítés választotta el tőlük, mük bementünk a rokonomhoz oda, me mondta a rokonom, hogy menjünk be, aszmondja, mer, ha kileli, hogy őt keresik, elszökik, s ott laknak a mező szélin, a falu szélin, úgy elszalad, hogy estig nem jó haza, aszongya. Jó, s én odamegyek, aszongya, idehívom hozzám.

Istenem, elment az a rokonom, hogy hívja, Zsitár Márton, úgy hitták, meghótt, jött, s mikor megnyíttá zajtót, s aszt mongya, menj bé, Márton, vagy menjen bé, hogy mondta neki, mikor meglátta, hogy bent vagyunk, majt leverte ezt a rokonomat, mikor megfordult.

– Hogy furulyázott Pap Ferenc, Benke Ferenc? Mondta, hogy beledünnögött.

– Igen, igen, neki egy ekkora furulyája vót *(keresgél a furulyák között)*, egy gé-s, nem mindenki fúttá úgy, én néha úgy beledünnögök. Vót egy Bálint Illés, csíki, ő ezt a virágtáncot, a floricsikát úgy fúttá. *(elfújja)* Nem vót ez szép így? Mit szólsz te? Én azért fúvom úgy, mer én meghalltam őt, Iliés bácsit, s még halltam régen idősseket, hogy beledünnögtek a furulyába. Akkor ez a Pap Ferenc, kit mondom én, vert kezest – *(elfújja)* –, így fújta ezt, s beledünnögött a furulyába, emlékszem a bácsira, me amikor megismertem, nem vót idős, de olyan vót neki, hogy mikor fúttá, akkor jött ki a nyála, és csöpögött le. Olyan történt nekünk es, most is, ha sokáig fújuk. Akko zövesset – *(elfújja)* – a zöreg így fúttá, a bácsi, de most mondtam, hogy nem vót mindig öreg az es. *(nevet)*

1. Lőrincz Györgyné Hodorog Luca (1920, Klézse – 1990, Budapest) nagy tudású énekes

2. Kotyor Balán Mihályné Bálint Erzsébet (1942, Klézse) énekes, a Népművészet Mestere

3. Legedi László István (1948, Klézse) furulyás

4. Seres András (1935–1992) romániai magyar néprajzkutató

5. Vörös Előd (1944–1993) romániai magyar csángókutató